

ELS CANVIS DEMOGRÀFICS QUE PROTAGONITZA LA GENT GRAN

Julio Pérez Díaz' Doctor en Sociologia, investigador del Centre d'Estudis Demogràfics (UAB)

Si un demògraf parla de l'envelliment, sembla lògic que s'estigui referint a l'envelliment demogràfic. Però es tracta d'una lògica enganyosa. El canvi en l'estructura per edats és només un dels molts canvis demogràfics relacionats amb la vellesa, i ni tan sols és el més directament lligat a la gent gran. Pot tenir per causa principal el descens de la natalitat, o l'emigració dels joves, més que l'envelliment real de les persones.

Però, es pot parlar d'una altra cosa? L'augment percentual dels que tenen edats avançades és de tal magnitud que s'ha convertit en una de les principals preocupacions "demogràfiques" als països més desenvolupats. A Espanya, per exemple, eren un migrant 5% quan començava el segle XX i aquesta proporció no només s'ha més que triplicat en un sol segle, sinó que ha acabat per superar la proporció de menors de quinze anys.

Cal recordar que l'envelliment demogràfic "empitjora" la relació entre les edats actives i les inactives. Tothom accepta que aquest canvi posa en perill els sistemes de pensions, l'Estat del benestar i, fins i tot, el subministrament continuat i imprescindible de mà d'obra al mercat de treball. El que més ens demanen als demògrafs és que projectem les tendències actuals cap al futur i que demostrem, amb les nostres projeccions de població, que les coses encara seran "pitjors".

Aquesta demanda està sobradament coberta. Des d'instituts locals d'estadística fins a les Nacions Unides, totes les institucions competents fan les seves projeccions, i corroboren les pitjors sospites sobre el futur que ens espera. L'alarma ha estat sempre el gènere demogràfic per excel·lència, i és cert que l'augment de la proporció de gent gran no ha arribat, ni de bon tros, als seus límits.

Però jo no em sumaré aquí als plans de la joventut poblacional perduda. No m'ho permeten tres raons contundents però sovint oblidades:

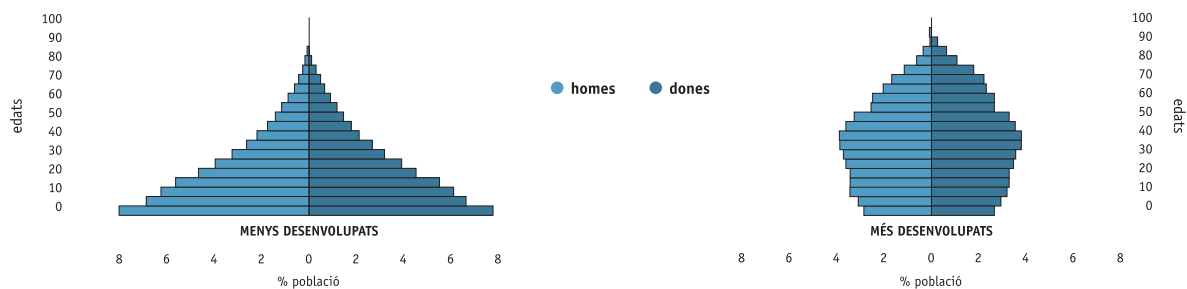
- ▶ en realitat, l'envelliment demogràfic és un avantatge comparatiu internacional, i no un motiu d'alarmes;
- ▶ hi ha altres maneres, més entenedores, d'investigar els canvis demogràfics que protagonitza la gent gran;
- ▶ resulta injust per a la gent gran (no és cert que siguin una rêmora social) i per a les poblacions menys riques que les nostres (no és cert que la seva joventut poblacional sigui preferible).

Els avantatges de l'envelliment demogràfic ▶ La correlació entre el grau de desenvolupament i la proporció dels de major edat en la població és tan evident que, en algun moment, hauríem de començar a sospitar que no poden anar per separat'. Només un flagrant exercici de cinisme pot justificar que es considerin afortunades les poblacions menys envellides del món. L'elevada mortalitat no els permet viure tots els "seus dies"; l'abundància d'infants els manté encara en aquell estadi de desenvolupament en què la meitat de la mà d'obra potencialment productiva (la meitat femenina) es troba captiva de les obligacions reproductives; els joves són tan abundosos que són "excedentaris" en relació a les oportunitats educatives, laborals, d'habitatge; els vells són tan escassos que els joves no poden comptar amb ells, etc.

Si l'òptica comparativa no fos suficientment convincent, l'evolutiva també corroboraria, una i mil vegades, que l'envelliment demogràfic, lluny d'enfonsar cap economia desenvolupada, va acompanyat de millores socials i econòmiques. No cal comparar Espanya amb altres països; comparant-la amb el seu passat recent d'infantesa abundosa en tenim prou. Tot i les evidències, el catastrofisme de l'envelliment demogràfic roman viu i és el to d'anàlisi imperant. Costa acceptar que una proporció creixent de persones "majors" proporcionni cap avantatge. Enumeraré, doncs, alguns força convincents, ja que aquest no és l'espai adient per fer-ne una demostració acurada: a) L'elevada proporció de persones madures i

Piràmide de població dels països menys desenvolupats i més desenvolupats

► (4/3/2002) N.U., Divisió de Població; <http://www.un.org/esa/population/publications/aging99/a99cht3.htm>

velles en una població millora les condicions en què els infants vénen al món; b) Els joves, quan són proporcionalment escassos, tenen millors oportunitats relatives a tot allò que signifiqui concurrència de necessitats i interessos, com la recerca de treball, habitatge, etc.; c) El consum intern es diversifica, la qual cosa fa les economies nacionals més resistents a les crisis sectorials i, per tant, menys inestables; d) Les relacions familiars es fan més complexes i duradores. La solidaritat familiar i intergeneracional es consolida i converteix la família en una instància de redistribució de recursos que, fins i tot, descarrega l'Estat de bona part de les seves atribucions de benestar; e) L'envelliment demogràfic ha fet rendible la investigació mèdica i farmacològica en salut a edats avançades, convertint-se en si mateix en un factor de millora del benestar i la qualitat de vida en la vellesa. I, malgrat tot, aquesta manera de veure la demografia és insuficient per fer honor als canvis protagonitzats per la gent gran.

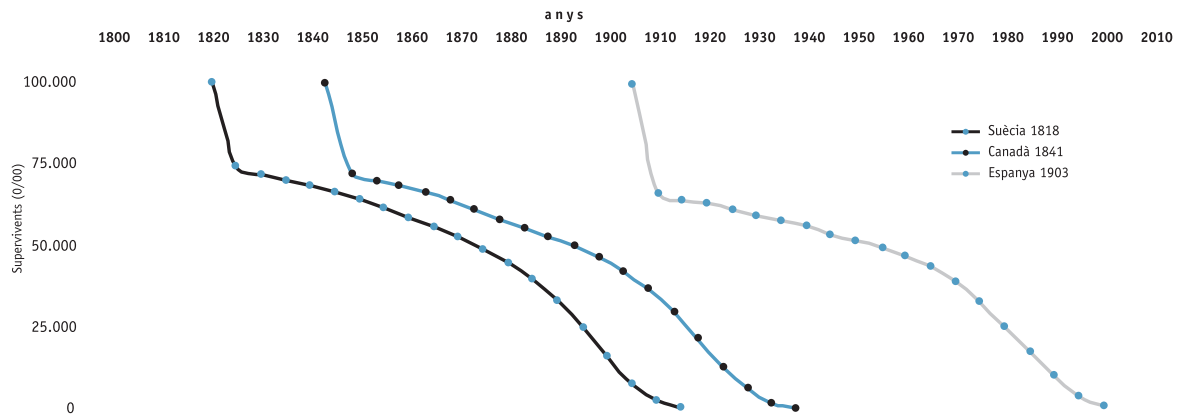
Altres maneres d'investigar els canvis demogràfics que protagonitza la gent gran ► En demografia hi ha dues maneres d'estudiar les edats: com grups diferents coexistent en un mateix moment (òptica transversal), o com etapes diferents en la vida d'un mateix grup de persones (òptica longitudinal o de generació). La primera és la de l'envelliment demogràfic. La segona, en canvi, ens remet a un altre aspecte dels canvis demogràfics dels últims dos segles: l'augment de la supervivència mitjana de les successives generacions presents.

Ja és hora d'entendre que el fenomen realment important, aquell que ha modificat la resta de condicions de vida i de comportaments demogràfics, és l'augment de la supervivència. És el que explica tant el descens de la fecunditat com l'envelliment demogràfic. És el que fa innecessari tenir molts fills, el que dóna la seguretat que els pocs que es tenen ens duraran molts anys.

I no es tracta d'un procés gradual, acumulatiu, sense fases crítiques. La generalització de la supervivència fins a edats madures ha estat crucial. Els sistemes demogràfics no poden adquirir plena eficiència si la major part dels naixements no aconsegueix sobreviure fins haver completat aquesta etapa reproductiva. Mentrestant, la vida es malbarata, i els sistemes demogràfics són tràgicament ineficients, impliquen natalitats elevades per mantenir a penes les poblacions.

Aquesta supervivència majoritària fins al final de les edats reproductives és el que he denominat "maduresa de masses". No s'aconsegueix a Espanya fins a les generacions nascudes a principis del segle XX, és a dir, fins els anys cinquanta i seixanta. Abans, cap espanyol havia arribat als cinquanta anys sense haver vist desaparèixer al seu voltant la major part dels nascuts el mateix any. A Suècia, en canvi, ha succeït des de l'últim quart del segle XIX (generacions 1816-1820), la qual cosa vol dir que la població sueca, en el seu conjunt i tingui l'edat que tingui, fa temps que desenvolupa trajectòries vitals adaptades a la supervivència suficient.

Corbes de supervivents per edats de les primeres generacions en assolir la maduresa de masses a Suècia, Canadà i Espanya

Elaboració de l'autor

Per molt que millorin les condicions de supervivència en els països menys desenvolupats, quant trigaran en néixer les generacions que majoritàriament puguin disposar de vida fins haver completat els seus cicles familiars i reproductius? Quan comptaran amb supervivència suficient les generacions nascudes a l'Àfrica subsahariana? Aquesta supervivència massiva per a totes les edats infantils, juvenils i adultes, aquesta “vida suficient” majoritària, que permet noves formes de família, descendències reduïdes, inversió neta en els fills, estabilitat del projecte i les estratègies familiars, ens condueix directament a la “vellesa de masses”, i ens permet explicar la gran paradoxa contemporània als països més rics: els vells cada vegada estan millor. No és l'Estat del benestar, sinó la seva pertinença a generacions amb “vida suficient” massiva, la que els permet trencar amb l'estereotip de la vellesa dependent.

Les alarmes són injustes amb la gent gran ▶ El canvi conseqüent en la significació social de les diferents edats és el gran oblit dels anunciadors de l'apocalipsi demogràfica. Totes les alarmes al voltant de l'envelliment demogràfic es basen en l'estereotip immutable del vell com a una rêmora social i econòmica. I, és clar, com més siguin, pitjor.

En canvi, l'òptica generacional ens porta novament a un escenari molt més entenedor. La supervivència majoritària fins a les edats avançades (la “vellesa de masses”) ha estat l'última revolució demogràfica, i encara es redueix a un grup molt selecte de països.

A Espanya la coneixen només les generacions nascudes passats els anys vint i, per tant, arribades a la primera vellesa des dels anys vuitanta; les seves conseqüències encara s'han d'investigar.

De moment, ja podem dir que les primeres generacions de la vellesa de masses no s'assemblen gens a l'estereotip en què es basen les alarmes de l'envelliment demogràfic. Són més saludables, autosuficients i independents que qualsevol altra generació anterior, i desmenteixen doblement el tòpic que la vellesa posa en perill la solidaritat intergeneracional: són ells els que han construït les bases econòmiques que avui fan possible aquesta solidaritat i, en arribar a la primera vellesa, s'han convertit en un puntal fonamental per als fills i els nêts, alhora que per als seus ancians pares.

S'entén així millor encara que els països amb una major supervivència tinguin elevades proporcions de gent gran i, malgrat tot, les coses els vagin força bé. Els nous vells corresponen a generacions amb un perfil molt convenient per a les economies, les societats i les famílies de qualsevol país.

Encara estem assistint a una revolució més en l'augment de la supervivència generacional: l'assalt a les edats molt avançades. Es podria pensar, ara sí, que l'augment dels centenaris no pot ser un avantatge de cap mena, i que a aquestes edats les persones poca cosa poden fer per la resta. Però també en aquesta ocasió seria un error. Els nonagenaris, centenaris i supercentenaris, que ja sovintegen, ens estan fent alguns serveis impagables, dels quals, i per acabar, mencionaré dos d'una importància difícilment exagerable:

- ▶ Són els pioners, els colonitzadors, d'un terreny inexplorat fins ara. Estan pagant per endinsar-se allà a on encara no se sap com s'han de fer les coses, i pateixen sovint tràgiques conseqüències. Són una avantguarda, i els que venim després ens beneficiarem. Per comprendre el seu paper històric, encara no reconegut, només cal tenir en compte que els centenaris espanyols, fins fa poc, pertanyien a generacions que ja havien perdut la meitat dels seus naixements inicials abans de complir deu anys. Les generacions espan-

yoles nascudes a partir dels anys seixanta del segle XX mantindran vius la meitat dels seus efectius inicials fins haver sobrepassat els noranta anys. Estem parlant de les generacions del *baby-boom*, més de 650.000 naixements anuals. Per tant, cap el 2050, més de 300.000 nonagenaris s'afegiran anualment als ja existents.

► Mentrestant, les persones més longeves fan joves la resta d'edats. Fa poc vaig poder visitar en Joan Riudavets, menorquí de 112 anys, i vaig comprovar com una persona de més de vuitanta anys, la seva filla Francisca, continua sent i actuant com una jove. En general, la proporció creixent de supervivents a edats molt avançades està modificant radicalment l'anterior significació de totes les edats, i afegint anys de joventut a les nostres vides.

En comptes de seguir alimentant alarmes falses i injustes, agraïm, almenys, als nostres majors el seu més que positiu i beneficiós paper. I desitgem i procurem que l'envelliment demogràfic i la vellesa de masses, el desenllaç de la revolució demogràfica i social més important que mai no ha experimentat la humanitat, s'estenguin per tot el món com més aviat millor. ■

Nota ▶

¹ Vegeu el gràfic de columnes amb tots els països del món, de major a menor proporció de població de 60 o més anys, a:

<http://www.un.org/esa/population/publications/aging99/a99cht2.htm>

*L'autor manté a internet un portal temàtic "Envelliment Demogràfic", amb dades estadístiques, bibliografia, *links* a institucions i treballs propis i aliens:

<http://www.ced.uab.es/jperez/pags/vejez.htm>